
MOJE ODKRIVANJE BOGINJE – V ENAJSTIH SLIKAH

E r i k a S c h a u e r

Osebna zgodba

Leto 1972

Gimnazija v Novem mestu, prva ura zgodovine, profesorica razlaga nastanek človeštva, na grafoskopu se pojavi slika kipca Venere iz Willendorfa. Nikoli nisem marala zgodovine, dolgočasili so me opisi bojev za oblast in osvajanj ozemelj, ta slika pa je vsaj za hip vzbudila mojo pozornost. Profesorica je ob tej sliki povedala en sam stavek, ki se ga spominjam še zdaj: »V prazgodovini je človeštvo častilo kult plodnosti.« Zdaj se mi zdi, da sem morda takrat nagonsko začutila, da se za tisto podobo skriva veliko več kot samo čaščenje plodnosti. Moj odpor do zgodovine mi je zdaj popolnoma razumljiv. Globoko v sebi sem verjetno vedno vedela, da je zgodovina samo polovična resnica, samo »njegova zgodba« (angl. his story), podoba obilnega ženskega telesa brez obraza pa se je vžgala vame kot simbol zamolčane »njene zgodbe«. Kot gimnazijka sem bila popolnoma prežeta s patriarhalnimi vrednotami, očeta sem imela raje kot mamo, moške sem spoštovala bolj kot ženske, vsi moji takratni vzorniki so bili moški, o sebi kot ženski pa sploh nisem razmišljala. Hotela sem biti človek, ne ženska; in takrat se še nisem zavedala, v kakšno odtujenost od sebe me je to vodilo. Kljub temu pa se me je ta ženska podoba v poplavi moških zgodovinskih likov močno dotaknila. Veliko pozneje sem prebrala, da je bilo takšnih in podobnih kipcev najdenih ogromno, v knjigah Marije Gimbutas sem videla še veliko različnih upodobitev ženskega lika, kar govori o pomenu ženskega bitja v pradavnini, a Venera iz Willendorfa je ena od najstarejših in jo še vedno vidim kot nekakšno pramater vseh ostalih. Skorajda slišim jo,

kako mi govori: Tu sem takšna, kakršna sem, ne potrebujem dovoljenja, da sem, kakršna sem. Nagovarja me, naj si tudi jaz upam biti takšna, kakršna sem. Izzareva močno, žensko prisotnost, ki je v sodobnem svetu žal ni mogoče čutiti še skoraj nikjer.

Leto 1981

Od dopisovalke iz Velike Britanije dobim feministično revijo *Spare Rib* in odpre se mi nov svet. Naročim se na nemško feministično revijo *Emma*, preberem prvo feministično knjigo nemške feministke Alice Schwarzer *Majhna razlika* in njene velike posledice. Tako me navduši, da jo skoraj celo prevedem ter jo dajem prijateljicam in znankam v branje. V feministični literaturi sem našla novo razlago sveta, ki sem jo takoj prepoznala kot veliko bolj resnično od vsega, kar sem slišala prej. Odkritje feminizma je bilo zame kot razsvetljenje, saj sem skorajda v hipu razumela vse, kar se mi je dogajalo do takrat, vse moje muke in vsa spraševanja so končno dobila odgovore. Najbolj dragoceno od vsega je bilo spoznanje, da z mano ni nič narobe in da tako zelo trpim samo zato, ker živim v družbi, ki je že v svojem temelju nepravilna, v družbi, v kateri je en spol bolj cenjen od drugega in je to sprejeto kot nekaj samoumevnega. Že takoj ob rojstvu sta za dečke in deklice napisana dva različna scenarija. Dečki so vzgajani v bitja, ki bodo pomembna in podpirana, deklice pa v bitja, ki bodo manj pomembna in bodo podpirala druge. S tako izkrivljenim pogledom nastane patriarhalna družba, v kateri je vse, kar počnejo ali izrazijo moški, bolj cenjeno in višje vrednoteno od tistega, kar počnejo ali izrazijo ženske. Ženske bodisi prirojene ali privzgojene lastnosti (razprave o tem, kaj je privzgojeno in kaj prirojeno, se mi zdijo popolna izguba časa), kot so smisel za odnose in komunikacijo, miroljubnost, čut za pravičnost in skrb za sočloveka, patriarhalna družba s pridom izkorišča, a žensk za to ne nagrajuje. Žensko delo, ki je v veliki meri podpornega značaja in brez katerega družba sploh ne bi mogla obstajati, ni cenjeno – iz preprostega razloga: ker ga opravljajo ženske, ki so sistematično vzgajane tako, da ne cenijo samih sebe. Zaradi različnega vrednotenja spolov pride tudi do tega, da ženske med seboj tekmujejo za pozornost moških. Če so moški tisti, ki imajo v svetu moč in ki določajo, kaj je pomembno in kaj ni, ženske

pa te moči nimajo, je skorajda logično, da se ženske borijo za priznanje moških in moške družbe, saj lahko samo tako pridejo do občutka lastne vrednosti. V resnici pa s tem žrtvujejo same sebe in podpirajo sistem, ki jih tlači in omejuje. V tem obdobju sem spoznala, da se najhujša kršitev človekovih pravic dogaja ženskam in da iz te kršitve izhajajo vse ostale, kajti delitev ljudi na dva spola je temelj naše družbe. Patriarhalne drže in stališča se v svetu odražajo na milijone načinov, in ko sem vse to oza-veščala, je v meni bolj in bolj vrelo in čutila sem vse večjo potrebo po tem, da bi se o tem pogovarjala z drugimi ženskami. Feminizem mi je pomenil gibanje, ki ne more obstajati brez skupnosti, brez povezanosti z drugimi ženskami. Spoznala sem nekaj žensk, ki se niso bale, da jih bodo ljudje imeli za sovražnice moških, in v druženju z njimi sem ime-la občutek, da končno postajam živa. Vsem nam je bilo jasno, da pri feminizmu ne gre za sovraštvo do nikogar. Če smo kaj sovražile, smo sovražile zgolj nepravico. Želele smo, da bi bil v svetu slišan in upo-števan tudi ženski glas. Želele smo nevidno žensko perspektivo narediti vidno. Želele smo boljše življenje za vse. A s svojimi idejami smo bile pred časom. Kot prerokinja Kasandra smo govorile stvari, ki jih družba še ni bila pripravljena slišati. Beseda feminizem je postala osovražena, kar je v patriarhalnem svetu seveda razumljivo. Jaz pa vedno s ponosom povem, da sem feministka, ker mi feminizem pomeni napredno in vi-zionarsko gibanje, ki si prizadeva za boljše življenje vseh bitij na našem planetu in se loteva stvari pri samem korenu. Kakšen bi bil naš svet, če bi bili moški in ženske dejansko enakopravni ter enako cenjeni in upoštevani na vseh področjih življenja? Kaj bi se zgodilo, če ne bi nih-če več hotel igrati predpisane družbene vloge žensk? Kaj sploh je tako imenovana »ženstvenost«, ki jo moramo ženske baje ohranjati za vsako ceno? Kakšno bi bilo moje življenje, če bi ga že od začetka živela kot svobodno bitje? Vse to sem se takrat spraševala, skupaj z drugimi žen-skami, ki so bile dovolj pogumne, da so si postavljale takšna in podobna vprašanja. Želele smo izstopiti iz patriarhalnih kontekstov in razlag ter same odkriti, kdo zares smo. Končno sem našla svoj prostor pod son-cem. Na steno sem si obesila poster z ženskim likom in napisom: »Sem ženska, ki rojeva sâmo sebe.« In prav zares sem se tako počutila – kot da se šele rojevam in niti ne vem, kaj bom postala. To je bil vznemirljiv čas številnih možnosti, čas, ko sem se veselila prihodnosti, veselila sem

se srečanja s sabo, veselila sem se življenja. S pomočjo feminizma sem si upala postaviti pod vprašaj čisto vse, kar me je družba do takrat naučila o ženskah in moških ter svetu nasploh, in začela sem spoznavati, da sem v svojem življenju samo jaz edina in najbolj pristojna avtoriteta. Začela sem si zaupati.

Leto 1985

Ljubljana, ženski večer v klubu K4, odprt samo za ženske, v organizaciji feministične skupine Lilit. Čudovito vzdušje, ki ga je ustvarilo več kot dvesto žensk, ki je za en večer izstopilo iz patriarhalnega sveta. Za en večer smo se umaknile sicer povsod prisotnemu moškemu pogledu. Vedela sem, da živim v svetu, ki se je pet tisoč let razvijal v skladu s predstavami in potrebami moške polovice človeštva in hrepenela sem po tem, da bi odkrila ženski svet. In ta pomemben aprilski večer je bil vsekakor posvečen odkrivanju ženskega sveta, ker smo gledale samo druga drugo in same sebe v očeh drugih žensk. To je bila za večino od nas povsem nova izkušnja. Jaz sem to doživljala kot osvobojenost in postalo mi je še bolj jasno, da v svojem vsakdanu živim kot tujka v moškem svetu, vedno ogrožena, vedno ocenjevana, vedno nadzorovana. Med samimi ženskami pa sem lahko bila to, kar sem. Ni mi bilo treba nikomur ugajati, nisem se počutila kot spolni objekt, nihče me ni nadlegoval, bila sem v javnem prostoru in počutila sem se varno. Prekrasen občutek. Omamljena sem bila od prekipenja ženske energije, nasmehov, radosti, skorajda ekstatičnega veselja in upanja, da lahko skupaj naredimo revolucijo in ustvarimo svet, ki bo boljši za ženske in za vsa bitja na planetu. Preplavljena z neizmerno ljubeznijo do žensk sem takrat tudi v polnosti dojela, zakaj se patriarhalna družba tako boji združevanja žensk in zakaj ji veliko bolj ustreza, da smo tek-mice. Zaslutila sem namreč, kakšna izjemna sila bi se prebudila, če bi se ženske znebile privzgojenih zgrešenih prepričanj o sebi in delovale skupaj, če bi vedele, da smo pomembne ter da so naše izkušnje in naše zgodbe pomembne. Ženske v tej kulturi večinoma nimamo izkušnje, da smo slišane, zato mnoge nikoli ne razvijemo resničnega zaupanja vase. Nenehno iščemo potrditev zunaj sebe, in ker to počnemo v ženskam nenaklonjeni kulturi, je takšno početje vedno samouničevalno. Ko pa

smo skupaj in ne iščemo potrditve, pač pa preprosto samo smo druga z drugo, si lahko damo dragoceno darilo slišnosti in s tem druga drugi pomagamo do zaupanja vase in v svoje videnje sveta. Ko sem se tistega večera vračala domov, je v meni kar kipelo od čustev: Oh, kako rada imam ženske, prav vse so moje sestre! Povezane smo globoko v celicah, razumemo druga drugo, podpiramo druga drugo, skupaj smo močne in nepremagljive. Vsaka zase ne moremo narediti veliko, skupaj pa lahko naredimo vse! Skupaj lahko spremenimo svet! Spremenile bomo svet!

Leto 1987

Kersnikova 4, pisarna ŠKUC-a – na sestanek skupine Lilit pride Meta in zaljubim se na prvi pogled. Šarmantna je, inteligentna, duhovita, samozavestna, a obenem slutim v njej posebno ranljivost. Načeloma ne pijem alkohola, a tisti večer skupaj z njo pijem pivo, smejim se njenim domislicam, vrti se mi v glavi in vem samo to, da sem se zaljubila in da sem srečna, srečna, srečna. Prej sem se vedno zaljubljala v moške in začudilo me je, kako drugačen občutek je bil, ko sem se zaljubila v žensko. Nič ni bilo vnaprej določeno, vse je bilo popolnoma odprto, obenem pa me je prežemala še sladkost upora, saj sem vedela, da sem prekršila glavni patriarhalni tabu – in to je dalo mojemu feminizmu še dodaten zagon. Ženske se lahko borijo proti patriarhatu ali proti čemurkoli, lahko demonstrirajo, lahko pišejo pamflete in knjige, v javnosti lahko počnejo malodane karkoli, a nenapisana družbena zapoved je, da mora ženska v svojem intimnem življenju na prvo mesto postaviti moškega. Če take povezave z moškim nima oziroma je ni vsaj nekoč imela, v javnem življenju nima verodostojnosti, ne jemljejo je resno, potihem jo pomilujejo in – kar je najhuje – tudi sama ponotranji te poglede in se brez povezave z moškim počuti manjvredno. Ko sem se zaljubila v žensko, sem se pridružila ženskam na robu družbe, ženskam, ki v družbi nimajo statusa normalnosti, ženskam, ki morajo pomemben del svojega življenja skrivati. V ženskih krogih sem se razglasila za politično lezbijko. Kaj to pomeni, sem morala takrat in pozneje pogosto razlagati, saj je bil ta pojav pri nas skorajda neznan. Na Zahodu pa je bilo veliko takšnih žensk, ki so zaradi feminističnega prepričanja izbrale lezbištvo kot življenjski stil. Zavračale so sistem moške nadvlade na vseh področjih

življenja, vso svojo energijo so posvečale ženskam in feminističnemu delu. Niso bile spolno dostopne za moške, niso pa nujno imele spolnih stikov z ženskami. Ko se je moje ime pojavilo v prilogi tednika *Mladina*, ki je bila posvečena ljubezni med ženskami, sem v službi na lastni koži izkusila, kaj pomeni biti član prezirane manjšine. Nikoli ne bom pozabila slabo prikritega odpora in strahu na obrazih mojih takratnih sodelavk ter večinoma posmehljivih pogledov sodelavcev. Takrat sem začela razmišljati o tem, da ti ljudje v resnici sploh ne poznajo ljubezni. Če bi jo poznali, ne bi mogli tako gledati na istospolno ljubezen, ker jih ne bi popolnoma nič ogrožala. Če si sam srečen in zadovoljen, privoščiš srečo tudi drugim. Če pa nisi srečen, je ne privoščiš niti drugim. Takrat sem prišla do ideje, da bodo tudi heteroseksualni ljudje lahko začeli ustvarjati bolj ljubeča in enakopravna partnerstva šele takrat, ko bo v družbi popolnoma enako sprejeta tudi homoseksualna ljubezen. Šele takrat bomo lahko svobodno izbrali tisto, kar je za nas najbolj prav. Do takrat pa te svobode nimamo in brez svobode ni ljubezni.

Leto 1988

Od prijateljice iz ZDA dobim revijo *Woman of Power* s podnaslovom »revija za žensko duhovnost, politiko in umetnost«. Revija je polna fantastičnih člankov, intervjujev in fotografij. Nad vsebino sem tako navdušena, da mi zaradi čustvenega vznemirjenja tako razbija srce, da vso noč ne zatisnem očesa. Ja! To je to! Končno! To je prava stvar! V to verjamem in za to se bom borila, za to bom dihala, za to bom živela. Feminizem v skupini Lilit mi takrat ni bil več dovolj, čutila sem, da nekaj bistvenega manjka, naši pogovori so postajali vse bolj težavni in nesproščeni, vse več je bilo nesporazumov, ki jih nismo znale razčistiti, vse več je bilo nezadovoljstva, ki ga nismo znale pravilno izraziti. Ženske so skupino zapuščale, velikokrat kar brez razlage. Globoko sem žalovala za vsako posebej in vedela sem, da je z našim feminizmom nekaj zelo narobe. Ko sem prebirala to revijo, pa mi je postajalo jasno, kaj manjka. Manjkala je duša, manjkala je povezava med nami, ki bi temeljila na avtonomiji in notranji moči vsake od nas. Ko zdaj gledam nazaj, se mi zdi, da same pri sebi nismo znale ne ozavestiti ne razgraditi ponotranjenih patriarhalnih vzorcev razmišljanja. Nismo znale razviti globokega

odnosa same s sabo in se zato tudi nismo znale resnično povezati med seboj. Smo pa kljub vsemu naredile veliko za to, da je začel v Sloveniji nastajati prostor za ženski pogled na svet. V tistem času mi je postajalo vse bolj jasno tudi to, da nobena novopridobljena pravica v družbi ne more ženski vrniti tega, kar je v tisočletjih patriarhalne vzgoje izgubila. Samo spreminjanje zakonov ni dovolj. Treba bi bilo spremeniti tudi zavest, a to je počasen in dolgotrajen proces. Velik del mojega takratnega feminističnega delovanja je bil posvečen opazovanju sebe in drugih žensk. Družila sem se z zelo različnimi ženskami, ker so me zanimale ženske zgodbe. Zanimalo me je, kakšne strategije ženske uporabljajo za to, da preživijo v družbi, ki jim je tako zelo nenaklonjena. Velikokrat sem bila žalostna, ko sem opazovala, koliko energije porabljamo za to, da same sebe omejujemo in pohabljam, da bi ustrezale modelom, ki so nam vsiljeni od zunaj. Velikokrat sem bila obupana, ko sem videla, kako zelo smo ponotranjile sovraštvo do žensk in kako neviden je postal seksizem prav zato, ker je tako zelo vseprisoten, celo znotraj nas samih. Hrepenela sem po tem, da bi se čim več žensk uprlo patriarhalni tiraniji, a videla sem samo, da se ji bolj in bolj uklanjamo. Vse večjo osredotočenost žensk na zunanji videz in neusmiljeno obdelovanje svojega telesa, da bi ustrezalo družbenim normam, sem že takrat videla kot simptom ženskega slabega odnosa do sebe in nepriznanega občutka nemoči. Ker nimamo moči skoraj nikjer drugje, skušamo nadzorovati vsaj svoje telo. Sprejele smo to, da smo spol, ki ga drugi gledajo in ocenjujejo; spol, ki mu drugi postavljajo merila o tem, kdaj smo sprejemljive in kdaj ne; spol, katerega telo je družbena last. Skupina Lilit, ki je bila v začetku prostor, kjer smo se lahko ženske o vsem tem pogovarjale, ozaveščale in skušale spreminjati, se je začela preusmerjati v socialno delo z ženskami, žrtvami nasilja. Marsikatera feministka se je umaknila na akademsko raven, ki žal doseže samo manjše število žensk. Tako se mi je začelo dozdevati, da v slovenskem feminizmu zame ni več prostora. Ko pa sem prvič slišala za žensko duhovnost, se je v meni zbudilo novo upanje. Pri ženski duhovnosti gre namreč za spoznavanje sebe, razvijanje ljubezni do sebe in razvijanje svoje notranje moči. In točno to je bilo tisto, kar me je že od vsega začetka mojega feminističnega delovanja najbolj zanimalo – kako bi ženske kljub patriarhalni vzgoji razvile ljubezen do sebe in drugih žensk ter s to ljubeznijo bolj odločno delovale v svojem ožjem

in širšem okolju za skupno dobro. Še vedno mislim, da je nemogoče zares spoštovati sebe kot žensko, obenem pa biti brezбриžna do tega, kar se ženskam dogaja v družbi. Zato se mi ženska duhovnost ni nikoli zdela v nasprotju s feminizmom kot družbenim gibanjem. Vse oblike združevanja žensk z namenom izboljšanja položaja žensk sem z vsem srcem podpirala, tudi če se nisem v celoti strinjala z njihovimi idejami ali načini njihovega delovanja. Čim več različnih ženskih skupin in akcij je obstajalo, tem bolje se mi je zdelo za nas vse. Čutila sem, da imamo vse skupen cilj, in sicer da bo nekoč vsaka ženska dovolj močna in pogumna, da bo lahko rekla: S tem se ne strinjam, v tem te oziroma vas ne podpiram, tako ne gre, to se ne sme. V tistem času sem spoznavala, da obstajajo različne vrste moči in verjela sem, da ženske lahko v svet prinesemo nov model moči – moč, ki ni nadzor nad drugimi, pač pa moč, ki prihaja iz notranjosti, iz povezave s svojim srcem in razumom ter iz zavedanja medsebojne povezanosti vseh in vsega na tem planetu. Sanjala sem o tem, da bi ženske prišle v stik s to svojo močjo in se kolektivno uprle vsemu, kar tepta njihovo dostojanstvo. Vedela sem, da bi za to potrebovale veliko zaupanja vase in veliko poguma. Vedela sem tudi, da je največ, kar lahko damo druga drugi, iskrena podpora pri razvijanju tega zaupanja in poguma. Moje edino vprašanje takrat je bilo kako. Vedela sem, da ne bo lahko.

Leto 1989

Začnejo se srečanja ženske duhovne skupine v okviru sekcije Lilit. Pri Tanji v njeni dnevni sobi se zbere kakih osem žensk, ki hočemo nekaj več od feministične družbene kritike. Hočemo poglobljeni feminizem, hočemo iskreno pogledati vase, hočemo zaceliti rane, ki smo jih dobile v patriarhalnih družinah in družbi, ter hočemo odkriti, kdo smo, kaj si želimo, kaj bi lahko bile in česa smo sposobne. Takrat sem že vedela, da smo ženske v patriarhatu vzgojene tako, da smo velikokrat same sebi in druga drugi najhujše sovražnice. Ozaveščanje in spreminjanje posledic te vzgoje je garaško delo, a brez tega ne moremo priti do svoje notranje moči. Takrat sem se začela tudi spraševati, ali se ženske svoje moči bojimo. Morda tudi zato, ker v svojih celicah še vedno nosimo spomin na strahote, ki so se dogajale v času preganjanja čarovnic. Ženske, ki

so jih uničili v tistem času, so bile žrtve moškega strahu pred žensko močjo. Ta strah je pravzaprav osnova patriarhalne družbene ureditve in smo ga žal ponotranjili vsi, tudi ženske same. Ustanovitev ženske duhovne skupine je predlagala moja prijateljica Biljana, ki sem jo zelo občudovala. Za sabo je imela že leta meditacije, bila je tako umirjena in jasna, tako lepo je znala ubesediti stvari, ki sem jih čutila tudi jaz, a jih nisem znala izraziti. Dala mi je neprecenljivo darilo – ob njej sem prvič dobila izkušnjo popolne sprejetosti in slišnosti, kar je bilo zame nekaj novega. Po tej izkušnji mi je bilo lažje raziskovati svojo notranjost in poiskati stik s svojo dušo, s svojo modrostjo, s svojo močjo. Vedela sem, da se bomo ženske šele takrat, ko bomo našle ta stik v sebi, lahko zares povezale med seboj v skupnem delovanju. Bila sem prepričana, da smo s povezavo feminizma in duhovnosti v tej skupini stopile na pravo pot. Delo smo začele nežno, počasi, najprej z medsebojnim spoznavanjem s pomočjo knjige Jean Shinoda Bolen Boginje v vsaki ženski. Z velikim veseljem in zanosom sem doma prevajala poglavje za poglavjem, da smo se lahko na vsakem srečanju pogovarjale o enem od sedmih arhetipov grških boginj. V sebi sem takoj prepoznala arhetip Artemide, boginje, ki ji povezanost z moškimi ni nič pomembnejša od povezanosti z ženskami. To je deviška boginja v smislu emocionalne samostojnosti in notranje celovitosti, sestrška boginja, ki stoji ženskam brezpogojno ob strani. Verjela sem, da je Artemida tisti del mene, s katerim lahko vsako žensko, ki jo srečam, podprem pri iskanju njene resnice in njene prave poti. Pri tem delovanju sem imela zelo jasno vizijo: ko se bo prebudila Boginja oziroma notranja moč v vsaki od nas, ko bo imela vsaka ženska zaupanje vase in si bo upala naglas izraziti svojo resnico in bo tudi druge ženske podprla pri izražanju njihove resnice, ta svet preprosto ne bo več mogel biti tak, kot je bil.

Leto 1996

Ženske demonstracije ob obisku papeža Janeza Pavla II. v Ljubljani. V tem času me že tako skrbi vse večja moč in vpliv katoliške cerkve v naši družbi, da sem prav vesela, ko slišim za pobudo za ženske demonstracije. Sodelujem pri pripravah in pripravi letak, na katerem je slika švedske feministične slikarke Monice Sjöö, ki mi je bila vedno

zelo všeč. Ogromna ženska, za njo plešejo planeti, med njenimi nogami pa je glava otroka in pod njo napis v angleščini: »Bog, ki rojeva«. Na drugo stran letaka z roko napišem tri vprašanja: »Kakšen bi bil naš svet, če bi namesto moškega, ki umira na križu, častili žensko, ki rojeva? Če bi namesto smrti in strahu pred smrtjo vladala življenje in ljubezen do življenja? Če bi poznali Boginjo?« Na demonstracijah nas je bila samo peščica, v časopisu so zapisali, da nas je bilo z novinarji vred približno trideset. Takrat mi je postalo popolnoma jasno, v kakšni manjšini sem in proti kakšnemu toku plavam. Takrat sem začela tudi več razmišljati o religiji. Začela sem se zavedati, kako zelo pomembna je religija in da ni prav, da kot feministka to področje puščam ob strani. Religiozne ustanove so s svojo hierarhično strukturo in slabim odnosom do žensk pravzaprav temelj patriarhata. Beseda Boginja mi je v tistem času zvenela še precej tuje, nisem je rada uporabljala. Vzgojena sem bila namreč v ateističnem duhu, pozneje pa mi je bil bliže agnostični pogled, ker sem ugotovila, da do resnice o obstoju ali neobstoju tako imenovane višje sile s svojim omejenim človeškim umom ne morem priti. Sem se pa že od nekdaj spraševala, zakaj ljudje hodijo v cerkev. Morda zato, ker samo tam slišijo stvari, ki se ne tičejo zgolj materialnega sveta? Morda iz strahu pred smrtjo? Morda hodijo tja po tolažbo ali po razlago nerazložljivega? Morda slutijo, da niso samo telo in da mora življenje pomeniti še nekaj več? Jih morda tja žene lakota duše? Nobeno materialno bogastvo namreč ne zadovolji duše. Ženske to čutijo bolj kot moški in verjetno zato številčno prevladujejo povsod, kjer je govora o duhovnosti, tako v cerkvah kot tudi v novodobnih duhovnih skupinah. V iskanju hrane za svojo lačno dušo pa mnoge spregledajo, da so vse prevladujoče religije patriarhalne in ženske duše v resnici ne hranijo, temveč jo izčrpavajo. Včasih se mi zdi, da množično sodelovanje žensk v religioznih ustanovah govori predvsem o tem, kako zelo nizko je samospoštovanje žensk v tej družbi. Naučene smo, da bolj zaupamo drugim kot sebi, zato tako zlahka podpiramo sisteme, ki nam škodijo. Religije veliko govorijo o pomenu ljubezni, dobrote in skrbi za druge. To so vrednote, v katere smo ženske vzgajane že od malega. Če bomo še bolj dobre in sočutne, se po mojem mnenju v svetu ne bo nič spremenilo. Bolje bi bilo, če bi se naučile prisluhniti same sebi, če bi razvijale svojo avtentičnost in notranjo moč, da bi se lahko uprle vsesplošni moški potrebi po podrejanju in

izkoriščanju žensk. Samo to bi lahko izboljšalo kvaliteto našega življenja in življenja vseh živih bitij. A za takšno delovanje ženska potrebuje zavedanje, da sta božanska moč in avtoriteta znotraj nje, a do tega zavedanja ji Bog ne bo nikoli pomagal, saj ni narejena po njegovi podobi. To, da o Bogu govorimo v moškem spolu, ni tako nedolžno, kot bi številni radi verjeli. Pri tem ne gre samo za slovnico. Če bi bil Bog res brez spola, uporaba besede Boginja ne bi bila sporna in bi jo uporabljali tudi v cerkvah. Moški spol Boga samo še dodatno utrjuje naša globoka podzavestna prepričanja, ki utemeljujejo patriarhalno družbeno ureditev. Če je Bog moškega spola, se zdi nekako naravno, da v svetu vladajo moški in da vse vrednostne sisteme tega sveta določajo moški. Tej vzgoji ne uide nihče, tudi če je odraščal v ateistični družini, saj so religiozni simboli vtakani prav v vse, kar živimo, ter močno vplivajo na to, kako dojemamo in razlagamo sami sebe, svet in življenje. Bog potrjuje legitimnost moške moči in avtoritete, Boginja pa potrjuje legitimnost ženske moči in avtoritete. Vendar pri tem ne gre za prenašanje boja med spoloma z materialne na duhovno raven. Boginja nikoli ne razdružuje, pač pa vedno povezuje. Ko govorimo o Boginji ter njeno simboliko in energijo prinašamo v svet in človeško zavest, s tem samo vzpostavljamo ravnotežje, ki je porušeno že najmanj pet tisoč let. Boginja ni žena Boga, ni hčerka Boga, ni mati Boga. Boginja prinaša v svet žensko prisotnost, ki je zelo drugačna od tiste, ki jo poznamo.

Leto 2000

Glastonbury, Velika Britanija, festival za vse, ki častijo Boginjo, kjer prvič srečam tudi moške, ki delajo za razvoj zavesti Boginje v svetu. Zdi se mi čudoviti. Takrat se zavem, da tudi moški v patriarhatu niso v stiku s svojo resnično notranjo močjo in bi se morali tega šele naučiti. Častilci Boginje, ki jih srečam v Angliji, so obzirni in spoštljivi in prav nič jim ni težko biti v ozadju dogajanja in podpirati ženske pri njihovem delovanju. To prepoznam kot nenavadno in razmišljam, da bi morda moralo biti tako tudi sicer v svetu, da bi se lahko rodilo kaj novega. A za to bomo morali tako ženske kot moški še veliko narediti sami pri sebi. Šele ko se bomo kot celovita bitja srečali v srcu, bomo lahko skupaj ustvarili mir in harmonijo v svetu. Vem, da razmišljam

utopično, a pogovori z moškimi na festivalu mi vzbudijo upanje, da je možno čisto vse. Morda bodo pa tudi moški nekoč prepoznali načine, kako patriarhat škodi tudi njim in morda bodo tudi oni nekoč razumeli, da nasprotje patriarhata ni matriarhat, pač pa egalitarnost. Srečam tudi nekaj žensk, ki so začele gibanje ženske duhovnosti in druženje z njimi me navdihuje. Pogovarjamo se o tem, kaj nam pomeni Boginja in ne morem verjeti, kako različno jo vidimo. Nekaterim pomeni stvarnico, ki življenje daje, ga vzdržuje in ga na koncu jemlje ter preobraža skozi novo rojstvo. Drugi jo vidijo kot troedino božanstvo in me poučijo, da je krščanska sveta trojica privzeta iz poganske tradicije, v kateri so častili troedino žensko božanstvo – devico, mater in modro stanko. Nekateri Boginjo vidijo kot življenjsko silo, ki obsega vse, kar obstaja, kot temelj vsega bivanja. Spet drugim pomeni naravo, Gajo, Zemljo. Nekaterim je blizu mitologija in častijo različne boginje kot vidike različnih ženskih izkušenj. Drugim pomeni materinski lik, ki jih – za razliko od strogega Boga – brezpogojno ljubi in sprejema. Nekateri jo čutijo kot energijo, ki prinaša na Zemljo novo zavest. Ko sem na vrsti jaz, povem, da mi Boginja pomeni predvsem simbol individualne in kolektivne ženske moči. Ko se pogovarjamo v skupinah, opazim, da ljudje popolnoma enako sprejemajo istospolne in raznospolne pare in to mi je zelo všeč. Pomembna sta samo ljubezen in spoštovanje, ne pa spol. Očara me barvitost dvoran, slik, oltarjev, vseh prostorov, v katerih se festival dogaja. Predvsem pa me očarajo ljudje s svojo sproščenostjo, igrivostjo, uvidevnostjo, ljubeznivostjo in toplino. Globoko se me dotakne delavnica na temo menstruacije in odnosa žensk do svojega telesa, naplešem se do onemoglosti, brez sramu se razjočem ob pesmi Woman, ki jo na koncertu v čast ženskam zapoje Julie Felix, in ko delamo z glino, se pod mojimi prsti rodi ptičja Boginja, elegantna in skrivnostna, simbol povezave neba in zemlje, tako zelo moja, da preseneti celo mene sâmo. V vsem festivalskem dogajanju se čuti star, keltski duh, ženske in moški izžarevajo radost, svobodo, upanje. Hočem se naužiti te energije do sitega, hočem, da duh ženskega božanstva prežame vsako mojo celico, da bi me lahko napajal še dolgo potem, ko bom spet v Sloveniji. Do takrat sem se z besedo Boginja že dodobra spoprijateljila, moja knjižnica je bila polna knjig o boginjah in o različnih oblikah sodobne ženske duhovnosti. Bolj in bolj mi je postajalo jasno, da je to moja pot, čeprav

je še nisem mogla popolnoma sprejeti, ker se mi je zdela preveč zahtevna in samotna. Feministke večinoma niso naklonjene duhovnosti, v duhovnih krogih pa sem bila zaradi svojega feminizma vedno izpostavljena pokroviteljski kritiki. Začela sem sanjati o tem, kako lepo bi bilo imeti prostor, ki bi bil posvečen ženskim oblikam božanstva, nekakšno svetišče, ki bi bilo prežeto z energijo Boginje ter bi zares hranilo in podpiralo žensko dušo. To bi bil prostor, kjer bi bila v središču ženska in njene izkušnje ter njeno dožemanje sebe in sveta okoli nje. To bi bil prostor, v katerem bi ženske v vseh svojih življenjskih obdobjih lahko varno raziskovale vse svoje notranje pokrajine, odkrивale svoje potenciala in se veselile tega, kar so in kar bodo še postale. Prostor, v katerem bi ženske našle svoj notranji mir in se spomnile, da so vredne ljubezni in spoštovanja v vsakem trenutku. Prostor, kjer bi lahko negovale stik s svetostjo v sebi in ne bi nikoli več nikomur dovolile, da jih tepta, zatira ali na kakršenkoli način žali ali omalovažuje. Z zavestjo Boginje v sebi bi znale bolje poskrbeti zase, za vse, kar imajo rade, in za vse, kar jim je pomembno. S prebujeno Boginjo v sebi ne bi več podpirale ideologij in sistemov, ki jim škodijo.

Leto 2001

Začnejo se ženski pogovorni večeri in obredi ženske duhovne skupine, ki jih ustvarjava s prijateljico Mirjam. Vsako srečanje je edinstveno doživetje, ker so vsakič prisotne druge ženske in vsakič v novi zasedbi skupaj stkemo nekaj čisto novega. Zelo uživam v pogovorih o ženskem prijateljstvu, o našem odnosu do telesa, o mitu lepote, o odnosih med materami in hčerami, o ženski jezi, o ljubezni, o pomeni religije in duhovnosti, o modrosti srca, o tem, kaj vsaki od nas pomeni ženska moč in kdaj jo v sebi začutimo. Ogledamo si filme o preganjanju čarovnic in menstruaciji ter se o vsem predvsem veliko pogovarjamo. Na vsakem srečanju čutim globoko hvaležnost, da so v moje življenje prišle ženske, ki jim ni žal časa in energije za namensko druženje z drugimi ženskami. V očeh vsake od njih vidim odsev Boginje. Vse se zavedamo, da tu ne gre za običajno prijateljsko druženje, pač pa za ustvarjanje novih vzorcev v naši zavesti ter za izboljševanje samopodobe na vseh ravneh, tudi na duhovni, ki je globlja od razum-

skega in emocionalnega. V zavest sveta vtiskujemo nov vzorec ženske povezanosti s sabo in z drugimi ženskami. V času obredov se počutim, kot bi stopila v drug čas in prostor, kjer je žensko bitje popolnoma in absolutno spoštovano takšno, kot je, popolno v svoji človeški nepopolnosti. Te izkušnje ne dobim nikjer drugje, kakor tudi nikjer drugje ne dobim tako globokega uvida v neizmerno milino in veličino ženske duše. Vsa sem prežeta z upanjem in zavedanjem, da skupaj počnemo nekaj zelo pomembnega, a tega ne znam ubesediti, samo izžarevam to zavedanje in ga širim okoli sebe. Pogosto se počutim kot Hestia – tiha in ljubeča čuvarica svetega ženskega ognjišča. Ogromno je spontanosti in smeha ter zlivanja z naravo, z vsakim drevesom, z vsako rastlino, uglaševanja z vsemi naravnimi elementi. V spominu imam na stotine drobnih čarobnih trenutkov ... kako pojemo in bobnamo in plešemo okoli ognja, kako hodimo v temni zimski noči in v debelem snegu proti jami, v kateri potem naredimo čudovit obred v soju sveč, kako skupaj ustvarjamo oltar za praznovanje jesenskega enakonočja, kako se igramo z glino in barvicami, kako na nočnem pohodu skupaj občudujemo svetlikanje trave v siju polne lune. Vse pogovore in obrede izvajamo v krogu, ker je to najboljša naravna oblika, ki poudari, da smo vse enake, vse enako pomembne, vse enako vredne. Na teh obredih, ki smo jih več let ustvarjale v času polnih lun in predkrščanskih praznikov, sem tudi prišla do razumevanja, da je odnos naše kulture do narave enak kot odnos do žensk. Patriarhalna kultura izkorišča Zemljo, jo posiljuje in onesnažuje ter enako izkorišča, posiljuje in onesnažuje tudi žensko, njeno dušo in telo. Ženske pa vse to dopuščamo, ker globoko v podzavesti nosimo prepričanje, da smo manjvredna bitja in da nimamo dovolj moči, da bi karkoli spremenile. Patriarhalna civilizacija se je dvignila nad naravo in nad žensko, kot da je oboje namenjeno samo neskončnemu služenju. A šele takrat, ko bomo lahko videli, da je ženska sveto bitje, bomo lahko videli tudi, da je Zemlja sveto bitje. To, da moški povsod po svetu posiljujejo ženske, te pa si posilstva pogosto ne upajo prijaviti, ker se bojijo družbenega obsojanja, pove vse o položaju žensk v našem svetu. Šele ko bo moški prepoznal Boginjo in bo sposoben videti njen odsev v vsaki ženski, bo konec njegovega nasilja – nad žensko in tudi nad naravo. Ko bomo ženske hodile po svetu svobodno in brez strahu, bomo imeli ljudje

tudi spoštljiv odnos do planeta, na katerem živimo. To dvojje vidim kot neločljivo povezano.

Leto 2010

Prijateljica Anique iz Avstralije me povabi na Kreto, na romanje po svetih krajih iz obdobja neolitika, in sicer kot eno od osmih žensk, v katerih je na prejšnjih srečanjih zaznala iskrico svečenice. Počaščena sem in z veseljem se odzovem povabilu. Kreto sem si že dolgo želela obiskati, ker sem vedela, da je v vsem evropskem prostoru duh Boginje prav tam najbolj ohranjen. Žal kraj bivanja ni bil najbolj posrečeno izbran in tudi z ženskami se nisem ujela najbolje, a vse to mi ni pokvarilo občutka mojega lastnega romanja. Romanje je predvsem pot navznoter in zato ga nobeni zunanji zapleti ne morejo onemogočiti. V hotelski sobi sem si naredila oltarček s kipcem starodavne kačje Boginje, najdene prav na Kreti. Vsak večer sem ob njej prižgala svečko in skoraj vsak dan sem šla v muzej, da sem to podobo Boginje videla v izvirniku. Ko se je program zaključil in so vse ženske odpotovale domov, sem ostala na Kreti še en teden. Odločila sem se, da sama poiščem pot do jame z imenom Scotino, ki je prej kot skupina zaradi slabih smerokazov nismo mogle najti. Ves dan sem porabila za to, več ur sem hodila po samotni pokrajini, se medtem nekajkrat skoraj izgubila in skoraj obupala, a se je vedno – kot po čudežu – pojavil kdo, ki me je usmeril po pravi poti naprej. Jame so mi že od nekdaj vzbujale strah in nelagodje in še nikoli nisem šla v nobeno sama. Ta naj bi bila prva. Dolgo sem stala na vrhu vhoda in se pripravljala na spust v temno brezno. Nikjer ni bilo žive duše in počutila sem se, kot bi bila sama na planetu. Spomnila sem se mita o Inanni in njenega spusta v podzemlje in začutila sem, da bo ta spust moja iniciacija. Svoj strah pred temno jamo sem prepoznala kot strah pred tistim delom svoje ženske identitete, ki ga še nisem odkrila in si ga nisem hotela priznati. Še vedno se nisem zares dobro počutila v koži ženske. Imela sem težaven odnos s svojo mamo, nisem si želela biti takšna kot ona in verjetno sem bila tudi zato vse življenje ubogljiva hči patriarhalnega očeta in sem sprejemala samo tiste vidike sebe, ki jih družba priznava kot dobre in za žensko primerne. Bala sem se svoje lastne teme, bala sem se soočanja z minljivostjo, bala sem se neobvla-

dljivih čustev in še marsičesa. Teoretičnega znanja o ženski duhovnosti sem imela takrat že veliko, a ga nisem še znala spraviti v življenje. Vedela sem, da Boginja ni samo ljubeča, negovalna in ustvarjalna sila, pač pa tudi temna in razdiralna. To je sila Boginje v podobi modre starke, ki stoji na pragu med življenjem in smrtjo ter neusmiljeno uniči vse tisto, kar ne služi več svojemu namenu. Dolgo sem stala na vhodu v jamo in ozaveščala svoje strahove. Vedela pa sem, da bom do poguma prišla samo s pogumnimi dejanji. In tako sem naredila prvi korak v jamo. In drugega. In tretjega. Moji koraki so bili počasni in zelo zavestni, kot bi stopala v neko drugo resničnost. Čisto sama sem bila, obdana samo s črnimi stenami, ki so se lesketale od vlage, iz jame so prihajali čudni, malce strašljivi neznani zvoki in z vsakim korakom sem premagovala svoj strah pred temo in neznanim. Pot navzdol se mi je zdela neskončno dolga. Ko sem prišla do dna, pa me je presenetilo, da je jama pravzaprav topla in prijetna. Imela sem občutek, kot da me pozna, kot da me je že dolgo pričakovala ter me zdaj z veseljem boža in objema. Več kot eno uro sem ostala v njej in uživala v nepričakovanem občutku toplote in varnosti. Počasi, počasi sem to toplino in varnost začutila tudi v svojem telesu in v globini svoje duše. Čim močnejši je bil ta občutek, tem bolj so izginjali moji strahovi. Prišla sem domov, prišla sem v dom znotraj sebe. Ko sem se vrnila spet na svetlobo, sem se počutila zelo drugače. Bila sem močnejša, mirnejša, bolj cela. Podala sem roko modri starki v sebi in to mi je dalo novo moč in zavedanje. Hvala ti, jama Scotino, da si mi omogočila ta nepozabni obred.

Leto 2013

Umre moja mama, človek, ki me je prvi učil, kaj pomeni biti ženska. Ni me učila prav, ker tudi nje ni nihče naučil prav. Mojim interesom se je posmehovala, mojih življenjskih izbir ni podpirala, mene kot samostojnega bitja ni spoštovala. Mame v pravem smislu besede pravzaprav nisem nikoli imela. Brez stika z ljubeznijo Boginje v sebi bi to dejstvo zelo težko prebolela, ker ne bi videla širše slike, ne bi videla, da je bila tudi moja mama samo ena od žensk, ki se je pač na svoj edinstven način trudila, da je preživela v patriarhatu. Številne generacije žensk so bile še pred njo, vsaka generacija je svoje neozaveščene in nezaceljene rane

prenašala na naslednjo, z vsako generacijo se je položaj žensk navidezno izboljševal, vsaj v materialnem smislu, a nespoštovanje ženske je kljub temu ostajalo in ostaja – prepričana sem, da predvsem zato, ker v našem svetu in naši podzvesti vlada samo moški Bog. Še vedno nimamo nobene duhovne tradicije, ki bi bila uglašena z žensko izkušnjo in bi jo lahko matere ponudile svojim hčeram, da bi se te lahko razvile v odrasle ženske, ki spoštujejo same sebe in druge ženske. Brez samospoštovanja pa ženske svojega položaja v družbi ne moremo izboljšati. In to se odraža v sodobnem svetu. Mediji izvajajo vse bolj prefinjeno nasilje nad ženskim telesom, kar je sprejeto že kot nekaj normalnega. Ženske vse bolj uspešno tekmujejo z moškimi za vpliv in oblast na različnih področjih ter ob tem tudi hitro prevzemajo moške poglede na svet in na življenje. Namesto da bi se moški učili tradicionalno ženskega sočutja in sodelovanja, se ženske urijo v tradicionalno moški brezčutnosti in tekmovalnosti. Uspelo nam je dokazati, da zmoremo vse, kar zmorejo moški. Moški pa ne hitijo dokazovati, da zmorejo to, kar zmoremo me. Skrb za druge v družbi še vedno ni cenjena, ne prinaša niti ugleda niti materialne nagrade, zato za moške ni zanimiva in tako to delo ostaja na ramenih žensk. Številne ženske so zato preobremenjene in nimajo energije za iskanje svoje resnice in svoje notranje moči. Ujele so se v past tekmovanja za zunanjo moč in družbeno potrditev. Brez stika s svojo notranjo resnico pa so vse bolj ranljive in še hitreje podležejo družbenim zapovedim, morda celo še bolj kot nekoč. Žalostna sem, ko opazujem navidezno samozavestne najstnice in vidim, da se stvari niso kaj dosti spremenile. Patriarhat je samo spremenil svoje oblike in načine delovanja, nikakor pa ni izgubil svoje moči. Ženske smo še vedno ujele v teorije in koncepte, ki ne odražajo naše izkušnje in doživljanja sveta. Svojo dragoceno energijo še vedno porabljamo za to, da podpiramo oder, na katerem moški igrajo vse glavne vloge. Še vedno smo tiste, ki izražamo in živimo čustveno plat človeške izkušnje, da se moškim ni treba soočati s svojo čustvenostjo in lahko še naprej živijo v utvari, da so razumni pol človeštva. V družbi je vse več potrošništva, materializma, površnosti in poudarjanja zunanjega videza namesto vsebine, vse več je agresivnih reklam, polnih laži. Laži pa naredijo ljudi grobe in tako je vsakovrstnega nasilja vedno več. V takem svetu ženske ne moremo biti srečne. V takem svetu ne more biti srečen nihče. To je svet, kakršnega

si nikoli nisem želela. Ženske se še nismo povezale z Boginjo v sebi in nismo združile svojih moči, da bi preprečile tak razvoj. Ideje ženskega duhovnega gibanja niso prodrle v širšo družbo, Boginja je še vedno v podzemlju. Začenjam verjeti, da je takšna pač pot evolucije človeštva. Patriarhalne norosti in pohlepa se verjetno ne da več zaustaviti, ker je v sami naravi patriarhata, da nikoli ne prizna poraza, pa tudi če to pomeni, da mora uničiti samega sebe. Tako bomo ženske in moški skupaj zdrveli v prepad in še ena civilizacija bo propadla, tako kot že številne pred njo. Mojega idealizma ni več, vere v kolektivni upor žensk ni več. Zagrnila me je temna noč duše, vse se ruši tudi v mojem osebnem življenju, dobivam udarec za udarcem. A kljub vsemu ne obupujem, ker se zavedam, da gre samo za nujno obdobje preobrazbe. Kačja Boginja v meni se levi, moj življenjski ritem se spreminja. Skozi žensko duhovnost sem že popolnoma sprejela dejstvo cikličnega razvoja. Tako kot se v naravi menjavajo letni časi, se tudi obdobja v mojem življenju vedno znova začnajo in končujejo. Vse se ves čas spreminja, vsak trenutek je drugačen. V tem težkem času preobrazbe v meni umira vse tisto, česar ne potrebujem več. Prepuščam se modrosti svoje notranje Boginje in zaupam, da me na koncu tega obdobja čaka novo rojstvo. Tu in tam ga že zaslutim, tu in tam celo ugledam svetlobo na koncu predora. Morda pa vse skupaj le ni tako brezupno. Morda pa Boginja vendarle prihaja v zavest ljudi. Vidim jo v vse večji skrbi za naš planet. Zagledam jo kdaj pa kdaj v kakšni ženski, ki pogumno zaplava proti toku. Vidim jo v vsakem lepem dejanju, ki ga ženske zavestno naredijo za dobrobit drugih žensk. Ja, Boginja se prebuja, ja, Boginja prihaja iz podzemlja – pa čeprav ne tako, kot sem si predstavljala pred dvajsetimi leti. Njenega delovanja ni mogoče predvideti, njene poti so nedoumljive ...